

УДК 821.111:81'42:7–028.22

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2024.1\(52\).310309](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2024.1(52).310309)

ЕКФРАЗИС У ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Дубровська-Томченко Є. В.

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0009–0009–5751–6028

У статті систематизується досвід дослідження поняття екфразису, розкривається його значення та роль у художньому англомовному дискурсі. Основна увага приділяється аналізу дефініції екфразису, визначення його функцій у літературі та мистецтві, історичним підвалинам терміна, запропонованій класифікації екфразису. Розглядаються визначення, запропоновані дослідниками у даній галузі, внески і розробки у розумінні екфразису. Стаття спирається на дослідження провідних вчених, таких як Дж. Хеффернан, П. Вагнер, В. Мітчелл, Д. Керр'єр, Г. Скотт та інших, аналізуються різні визначення екфразису, його еволюція та значення в літературному дискурсі. Перспективи подальших досліджень у цій області включають більш глибокий аналіз екфразистичних явищ у сучасних літературних текстах. Стаття відображає актуальність та перспективи дослідження екфразису, розширюючи розуміння цього феномена в контексті інтермедіальності, взаємодії літератури та візуального мистецтва.

Ключові слова: екфразис, інтермедіальність, візуальне мистецтво, інтерпретація, вербальна репрезентація.

EKPHRASIS IN LITERARY ENGLISH DISCOURSE

Dubrovskaya-Tomchenko Y. V.

Postgraduate student,

Odesa I. I. Mechnikov National University

The article systematises the experience of researchers of the concept of ekphrasis, reveals its significance and role in literary English discourse. The main focus is on analysing the definition of ekphrasis, identifying its functions in literature and art, historical foundations of the term, and the given classification of ekphrasis. The definitions offered by researchers in this field, their contributions and developments in the understanding of ekphrasis are considered. The article is based on the research of leading scholars such as J. Heffernan, P. Wagner, W. Mitchell, D. Carrier, G. Scott and others, analysing various definitions of ekphrasis, its evolution and importance in literary discourse. Future research prospects in this area include a deeper analysis of ekphrastic phenomena in contemporary literary texts. The article reflects the relevance and prospects of ekphrasis

research, expanding the understanding of this phenomenon in the context of intermediality, the interaction between literature and visual art.

Key words: *ekphrasis, intermediality, visual art, interpretation, verbal representation*

Мистецтво виступає одним зі шляхів пізнання дійсності й створення картини світу, виконує гносеологічну функцію та «є ізоморфним реальному життю» (Шаля, 2014: 188).

Екфразис, як явище літератури, здобуває все більшу популярність серед дослідників у різних країнах світу, включаючи Україну та англomовний світ. Це актуальна тема, оскільки вона відкриває нові можливості для розуміння творчого процесу, взаємодії між різними видами мистецтва та способами їх взаємодії через слово.

Попередні дослідження, які зосереджувалися на екфразисі, вказують на його значущість у контексті розуміння зображального мистецтва та літератури. Дослідження фахівців у цій області демонструють, що екфразис є важливим елементом літературного дискурсу, який розширює розуміння як окремих мистецьких творів, так і культурної спадщини загалом.

Метою даної статті є розкриття терміна «екфразис», визначення його функцій у літературі та мистецтві, а також огляд досліджень, проведених як в Україні, так і за кордоном, зокрема в англomовних країнах.

Методи дослідження: Дослідження екфразису здійснюється за допомогою методу аналізу літературних джерел, історико-культурного методу, контент-аналізу, критичного аналізу, узагальнення отриманих результатів.

Основою для аналізу екфразису слугують різноманітні визначення, які пропонують провідні дослідники у цій галузі. Зокрема П. Вагнер, Дж. Хеффернан, Т. Мітчелл та Г. Скотт надають ключові означення екфразису як «вербальної репрезентації візуальної репрезентації» (Wagner P., Heffernan J., Mitchell W. J. T., Scott G.). Ця дефініція відображає фундаментальний аспект екфразису як способу передачі візуальних образів через мову, вказує на складність цього явища та його взаємозв'язок із текстами рукотворних мистецтв.

Екфразис є предметом багатьох наукових дискусій, і до цього часу не існує одноставної думки щодо визначення цього поняття.

Д. Керьер характеризує екфразис як «словесне відтворення сюжету, зображеного на картині», що створює в тексті уявний образ без використання ілюстрацій, допомагає ідентифікувати картину за її опи-

сом (Carrier, 1997: 103). Автор розрізняє два способи опису візуального твору мистецтва — «екфразис», що описує візуальний (зовнішній) вид такого твору, та «інтерпретацію», яка зосереджена на відтворенні глибшого змісту твору (його значення). Різниця полягає також у тому, що для створення екфразису використовується метафоризація, у той час як в інтерпретації застосовується метонімія (Carrier, 1997: 109–110).

М. Крегер дає цьому явищу назву — «see the world in the words», або ж «побачити світ у словах», що свідчить про вираження засобів одного медіа через образність іншого, у нашому розумінні — мистецтва й літератури (Krieger, 1992: 11).

За Л. Генералюк, екфразис — це «словесний опис творів візуальних мистецтв, супроводжуваний іноді естетичною оцінкою, іноді — описом окремих технічних прийомів автора твору, його манери чи стилю». За допомогою екфразису відбувається візуалізація артефакту в уяві читачів з метою змалювання найяскравішого образу та залучення до емоційного або інформаційного фідбеку (Генералюк, 2013: 57).

Є. Фесенко характеризує екфразис як «словесне вираження будь-якого візуального матеріалу (живопису, архітектури, скульптури тощо)» (Фесенко, 2015: 307).

Я. Юхимук визначає його як «мистецький прийом, в основі якого лежить принцип інтерсеміотичного перекладу, і який поєднує в собі риси інтертекстуальності (цитовання; наслідування стилю, форм) та інтермедіальності (взаємодія споріднених видів мистецтв)» (Юхимук, 2015: 156).

Термін «*ekphrasis*» складається з профіксу *ek* (або *ec/ex*) та кореня *phrasis* (від дієслова *φράζειν/phrazein*), що має значення «розповідати, оголошувати, вимовляти»), тому первинним значенням терміна може вважатися «повний або яскравий опис» (Wagner, 1996: 12). Він бере свій початок у стародавній практиці опису творів мистецтва, служить мостом між візуальним досвідом людини і його мовним вираженням. Походження терміна екфразис відслідковується за роботами письменників у стародавні часи, які використовували його як засіб оживлення мистецтва за допомогою слів, дозволяючи тим, хто ніколи не бачив твір мистецтва, уявити його так яскраво, «ніби вони стоять перед ним» (Mitchell, 1994: 152).

В античні часи термін *екфразис* являв собою риторичний прийом й стосувався будь-якого опису елементів мистецтва (Semerenko, Pliushchal, 2022: 51). Австрійський лінгвіст та філолог Лео Шпітцер зазначає, що «екфразис відомий від Гомера до Теокріта, парнасців і

Рільке як поетичний опис живописного чи скульптурного твору мистецтва». Опис щита давньогрецького героя Ахілла у відомій «Іліаді» Гомера виступає яскравим прикладом раннього екфразистичного тексту (Semerenko, Pliushchal, 2022: 51).

Сприйняття терміна значно змінилося з приходом епохи романтизму, яка зосередилася на індивідуальних емоціях та переживаннях індивіда, експресії власної фантазії та уяви. Основною функцією екфрази стало подання опису у тексті у такий спосіб, щоб викликати ті самі емоції в читача. Ця тенденція характеризується «переважанням інтерпретаційної складової опису», тобто важливістю суб'єктивної оцінки письменника або поета візуального твору мистецтва перед об'єктивною, а також застосуванням різноманітних мовних засобів і стилістичних прийомів (Semerenko, Pliushchal, 2022: 51). Така тенденція простежується і сьогодні.

Що ж обумовлює популярність теми «екфразису»? Вчені, які займаються цим питанням, не сходяться на одній думці. Фактично неоднозначність терміна «екфразис» та відсутність чітких меж його визначення стимулюють академічні дискусії і спроби встановлення його концептуальних рамок. За словами вченого М. Крегера, «дослідження, яке виступає під назвою “екфразис”, може бути багатьма різними речами» (Krieger, 1992: 10–11).

Дискусії ведуться і щодо єдиної класифікації екфразису. Американська вчена Ф. Цейтлін у своїй статті «Figure: Ekphrasis» висвітлює класифікацію Ф. де Армас, де за формою і функцією екфразис може бути *алегоричним (allegorical)*, *емблематичним (emblematic)*, *декоративним (decorative)*, *завуальованим (veiled)*. З точки зору *реальності референта*, існує *умовний (notional)* — опис уявного твору мистецтва) й *реальний/ істинний (actual/true)* — опис реального твору мистецтва) екфразис. Крім того, іноді у текстах зустрічаються такі типи екфразису — *комбінаторний* (комбінування двох або більше творів мистецтва), *трансформативний* (перетворення/ заміна одних елементів у витворі мистецтва на інші з метою підсилення певного ефекту), *метаописовий* (текстовий опис неіснуючого твору, згаданого в іншому тексті), *фрагментований* (опис окремих деталей витвору мистецтва). Екфразис може слугувати для призупинення наративу з метою детального опису витвору мистецтва (*deskриптивний екфразис — descriptive ekphrasis*) або розповідати історію картини/ полотна і т. ін. (*наративний екфразис — narrative ekphrasis*) (Zeitlin, 2013: 19).

Неоднозначність стосується і різних підходів до сприйняття витворів мистецтва через екфразис. Пітер Вагнер у пролозі до «Introduction: Ekphrasis, Iconotexts, and Intermediality — the State(s) of the Art(s)» посилається на думку французького філософа Жака Дерріда стосовно того, як вербальний текст та візуальні образи взаємодіють у міжмедіальному просторі. Теорія «абсолютного мутизму» (*absolute mutism*) висвітлює погляд на те, що картини не можуть передавати інформацію в буквальному сенсі, через мовлення. Друга думка демонструє, що полотна та картини, які вважаються «мовчазними», насправді дуже «балакучі», сповнені віртуальних дискусій та можуть сприйматися як вид тексту (Wagner, 1996: 1).

Тема екфразису цікавить дослідників завдяки явищу «*correspondences of the arts*» (*взаємозв'язку мистецтв*), яке демонструє поєднання різних форм мистецтва, включаючи відношення «текст — зображення». Дж. Хеффернан вважає, що екфразис трансформує візуальні зображення у слова, які розгортають перед читачем сюжет, історію (Heffernan, 1993: 47). Це є явищем інтермедіальності з переключенням різних кодів.

Грунтуючись на історичному контексті екфразису, дослідженому в попередніх дискусіях, бачимо, що еволюція терміна відзначається його адаптивністю та розширенням сфери застосування в різних мистецьких дисциплінах. Концепція екфразису, вкорінена в літературному описі образотворчого мистецтва, значно урізноманітнілася, відображаючи інтереси та дослідницькі фокуси уваги вчених.

Це розширення у визначенні підкреслює універсальність терміна в поєднанні вербальної та візуальної сфер мистецтва, а також включення естетичних оцінок до екфрастичних творів. Така трансформація свідчить про те, що екфразис тепер служить не лише як наративний, але й як критичний інструмент. Цей підхід до екфразису, де акцент робиться на інтерпретаційному акті перекладу візуального мистецтва в усну чи письмову форму, узгоджується з ширшим тлумаченням екфразису як відтворення однієї форми мистецтва через іншу, тим самим сприяючи міждисциплінарному діалогу (Mitchell, 1994: 154).

Американський мистецтвознавець і фахівець в області мистецтва та літератури В. Мітчелл пропонує теорію реалізації екфразису, яка складається з трьох фаз. Він описує, як вербальні та візуальні коди взаємодіють та по-різному впливають на сприйняття творів мистецтва реципієнтами (у нашому випадку, читачами). Кожна фаза описує різний ступінь успішності такої взаємодії (Mitchell, 1994: 152–154).

Екфрастична байдужість (*ekphrastic indifference*) простежується, коли словесний опис твору мистецтва не впливає на внутрішню оцінку твору. Наприклад, опис твору мистецтва у книзі, який ніяк не змінює враження читача від самого твору (картини, полотна у цьому дослідженні). Слова можуть «цитувати» (*cite*) або ж описувати об'єкти, але вони не здатні безпосередньо «демонструвати» (*sight*) їх, лише створювати певне уявлення. У цьому випадку візуальне та вербальне існують окремо, бо мають різні способи передачі інформації (кольори, форми, композиція VS мовні структури, граматики і т. ін.).

Друга фаза має назву «*ekphrastic hope*» (*екфрастичне сподівання*) й висловлює більш успішний альянс між словесним описом та візуальним мистецтвом. Реципієнт сприймає опис і відчуває його вплив на собі за допомогою слів так само, як бачив би його «на власні очі». Особлива увага приділяється метафоризації. Цей момент гармонії «*still moment*» (*нерухомий момент/зупинка часу*) створює відчуття присутності перед самим твором мистецтва, ілюзії його споглядання у моменті читання завдяки влучності та точності опису.

Третя фаза «*ekphrastic fear*» (*екфрастичний страх*) наголошує на неповноцінності екфразису, адже вербальне відтворення твору не є повною заміною його візуалізації. Обмеження слів у передачі візуального досвіду підкреслює різницю між цими двома модусами передачі інформації.

Таким чином, теорія Мітчелла демонструє складність і багатогранність взаємодії між вербальним та візуальним мистецтвом, відображаючи різні аспекти впливу опису на його сприйняття реципієнтом.

Екфрастичні тексти часто сповнені художньо-виражальних засобів на лінгвістичному рівні, що сприяє ефективній передачі вражень і формуванню комплексного сприйняття від твору мистецтва. Вони включають у себе переважно три групи слів — «тематичну лексику, яка пов'язана з конкретним видом мистецтва (*canvas, colours, easel, painter, studio*); перцептивну лексику, яка стосується процесу візуального сприйняття твору (*gaze, glance, look, see, stare, view, watch*); перцептивну емоційно-оцінну лексику, яка стосується інтерпретації та естетичного осмислення твору мистецтва (*affect, be amazed/bothered/delighted, study, wonder*)» (Semenko, Pliushchal, 2022: 54). Збагачення інтелектуального та емоційного сприйняття творів відбувається також завдяки різноманітним мовним засобам та стилістичним прийомам, таким як метафора, порівняння, гіпербола і т. ін. Екфразис ви-

ступає інструментом інтелектуальної гри з читачем, представляючи авторську концепцію світобачення.

Висновки. Мистецтво відіграє ключову роль у створенні дійсності та пізнанні світу, виконує важливу гносеологічну функцію. Дослідження екфразису відкриває нові перспективи для розуміння взаємодії різних видів мистецтва. Відсутність єдиного визначення та класифікації терміна викликає численні академічні дискусії та робить даний напрям дослідження популярним і актуальним у різних країнах світу.

Екфразис виступає важливим інструментом, що сприяє встановленню зв'язку між вербальним та візуальним модусами, їхньому глибшому розумінню. Він не лише відтворює візуальне мистецтво, але й розширює його кордони, роблячи зрозумілим та доступним для більшої аудиторії. Екфразис залучає читачів до активного співтворення художньої реальності, занурення в емоційний і естетичний контекст твору.

Подальші дослідження необхідні у цій області, вони допоможуть глибше розуміти роль екфразису у літературі та мистецтві, його вплив на взаємодію між текстами та творами мистецтва.

Список літератури

- Генералюк Л. С. Екфразис у контексті. *Correspondance des artes*: наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2013. № 114. С. 52–77.
- Фесенко Є. В. Функції екфрази в романі Інґрід Нолль «Röslein Rot». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. № 6. С. 307–313.
- Шаля О. І. Екфраза як прояв дискурсивної конвергенції. *Лінгвістика XXI століття*. 2014. С. 188–195.
- Юхимук Я. В. Екфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Літературознавство. 2015. Т. 259, № 247. С. 155–160.
- Carrier D. *Principles of Art History Writing*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1997. 291 p.
- Heffernan J. A. W. *The Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbury*. Chicago; London: University of Chicago Press, 1993. 249 p.
- Krieger M. *Ekphrasis: The Illusion of the Natural Sign*. Baltimore; London: The John Hopkins University Press, 1992. 202 p.
- Mitchell W. J. T. *Ekphrasis and the Other*. *Mitchell W. J. T. Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago; London, 1994. P. 151–181.
- Scott Grant F. The Rhetoric of Dilation. Ekphrasis and Ideology. *Word and Image*. 1991. Vol. 7, № 4. P. 25–32.

Semerenko L., Pliushchal A. Pictorial as Readable: Ekphrasis in a Literary Work and Reader's Perception. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. Dnipro, 2022. № 1(23). P. 50–59.

Wagner P. Introduction: Ekphrasis, Iconotexts, and Intermediality. *Icons — Texts — Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality*. Berlin; New York: De Gruyter & Co. 1996. P. 1–40.

Zeitlin F. Figure: Ekphrasis. *Greece & Rome*. Cambridge University Press. 2013. Vol. 60, № 1. P. 17–31.

References

Heneraliuk L. S. Ekfrazys u konteksti correspondance des artes. Naukovi zapysky. Serii: filolohichni nauky. 2013. № 114. S. 52–77.

Fesenko Ye. V. Funktsii ekfrazy v romani Ingrid Noll «Röslein Rot». Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. 2015. № 6. S. 307–313.

Shalia O. I. Ekfrazya yak proiav dyskursyvnoi konverhentsii. Lihvistyka KhKhI stolittia. 2014. S. 188–195.

Yukhymuk Ya. V. Ekfrazys yak funktsionalna skladova intermedialnosti ta intertekstualnosti. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu “Kyievo-Mohylianska akademiia”. Serii: Filolohiia. Literaturonnavstvo. 2015. T. 259. № 247. S. 155–160.

Carrier D. Principles of Art History Writing. University Park: Pennsylvania State University Press. 1997. 291 p.

Heffernan J. A. W. The Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbury. Chicago and London: University of Chicago Press. 1993. 249 p.

Krieger M. Ekphrasis: The Illusion of the Natural Sign. Baltimore, London: The John Hopkins University Press. 1992. 202 p.

Mitchell W. J. T. Ekphrasis and the Other. Mitchell W. J. T. Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation. Chicago: London. 1994. P. 151–181.

Scott Grant F. The Rhetoric of Dilation. Ekphrasis and Ideology. Word and Image. 1991. Vol. 7. № 4. P. 25–32.

Semerenko L., Pliushchal A. Pictorial as Readable: Ekphrasis in a Literary Work and Reader's Perception. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. Dnipro, 2022. № 1(23). P. 50–59.

Wagner P. Introduction: Ekphrasis, Iconotexts, and Intermediality. *Icons — Texts — Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality*. Berlin; New York: De Gruyter & Co. 1996. P. 1–40.

Zeitlin F. Figure: Ekphrasis. *Greece & Rome*. Cambridge University Press. 2013. Vol. 60. № 1. P. 17–31.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2024 року